

Çevre Sorunları ve Yoksulluk

Environmental Problems and Poverty

Selim KILIÇ

Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, İ.İ.B.F., (selimkl@gmail.com)

ÖZET

Sanayileşme ve kentleşme süreciyle başlayan çevre sorunları, 1950'li yıllardan sonra kendisini daha şiddetli olarak hissettirmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra çevre sorunlarının somutlaşmasına bağlı olarak, soruna çözüm bulma çabası artmıştır. Ancak mevcut çevre sorunlarının karmaşık yapısı dikkate alınmadığı için, çözülmesi bir yana, sorunlar artmaya devam etmiştir. Çevre sorunlarının bu karmaşık yapısı içerisinde, bugün önemli bir ayağını da kuşkusuz yoksulluk oluşturmaktadır. Günümüzde gerek çevre sorunları gerekse yoksulluk dünyanın sadece bir bölgesinde ortaya çıkan bir olay değil, aksine bütün dünyayı tehdit eden bir olgu haline gelmiştir. Her ikisinin de temelinde dünya genelinde egemen olan ekonomik uygulamalar önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle çevre sorunlarını çözmek için yoksulluğu; yoksulluğu kaldırmak için çevre sorunlarını çözmek gibi bir zorunlulukla karşı karşıyayız. Bu gerçeğe rağmen günümüzün ekonomik anlayışı, birbirleriyle ilişkili bu iki sorunun daha da kronikleşmesine yol açmaktadır. Oysa doğa, bugünkü dünya ekonomisinin hem kaynağı hem de sınırı olup, burada yaşanan sorunlar, insanların sadece sağlıklarını değil, aynı zamanda ekonomilerini de tehdit etmektedir.

ABSTRACT

Environmental issues began with the process of industrialization and urbanization, especially after the 1950s began to be felt more severe. After this date, finding solution effort of this issue is increased, depending on whether the environmental problems to become more concrete. Despite these efforts, the problems have become even more complicated, are not taken into account for the complex structure of the current environmental problems. In addition to complex structure of environmental problems, poverty is an important pillar of these problems today. In present day, both poverty and environmental problems the world is not just an event occurring in a region, whereas has become a phenomenon that threatens the entire world. On the basis of the both's complex structure, prevailing economic models in the entire world and its implementers plays an important role. Therefore, to solve environmental problems is necessity to solve poverty and to solve poverty is a necessity to solve the environmental problems. Despite this fact, the understanding of today's economy leads to become more chronic of these related issues. However nature is the source and the limit of today's world economy and the problems here are effected not only the health of people, but also threatens their economies.

Anahtar Kelimeler:

Çevre Sorunları,
Yoksulluk, Yoksulluk
Türleri, Nüfus Artışı,
Erozyon

Keywords:

Environmental
Issues, Poverty, Poverty
Types, Population
Growth and Erosion

1.GİRİŞ

İnsan tıpkı diğer canlılar gibi, yeryüzünde ortaya çıktığı en ilkel dönemlerden bu yana sürekli olarak doğada var olma mücadelesi içindedir. En ilkel dönemlerden bu yana insan, bir yandan doğayı anlamaya çalışırken diğer yandan da kendi yaşam alanını diğer canlıların yaşam alanına doğru genişletmiştir. Bugün bu genişlemenin sınırları gelişen teknoloji sayesinde kutuplardan çöllere kadar çok geniş bir alana ulaşmıştır. Tarihsel kalıntılar insan ve doğa ilişkisinde doğanın insana her zaman uygun yaşam koşulları sunmadığını, bilakis kimi dönemlerde insanların buldukları yerleri terk etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. İklimdeki değişimlere bağlı olarak bazı dönemlerde dünyanın üzerindeki yaşam alanları daralmıştır. Öyle ki, insan türünün nerdeyse yok olup gitmesi bile söz konusu olmuştur. Ancak ister sıcak ister soğuk iklim kuşakları olsun, doğa her seferinde insan ve diğer canlılar için hep bir açık kapı bırakmıştır. Böylece gerek insan gerekse diğer pek çok canlı yeryüzünde varlıklarını sürdürülebilmiştir.

İnsan tarih boyunca açlık, yoksulluk, hastalık, savaş, doğal afet gibi yaşamı tehdit eden pek çok sorunla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadelede insanın başarısız olduğu en önemli alanlardan biri kuşkusuz açlık ve yoksulluktur. Geçimlerini sadece avcılık ve toplayıcılık yaparak sağlayan ilk insanlar için beslenme büyük bir sorun olmuştur. Tarım toplumuna geçişle birlikte ilk kez insanlar kendi yetiştirdikleri ürünlerle beslenmeye başlamışlardır. Böylece insan doğanın kendisine sunduğu beslenme düzeninden kısmen de olsa ayrılmaya başlamıştır. Bu nedenle insanların kendi yiyeceklerini yetiştirmeye başladıkları tarım toplumuna geçiş bir devrim olarak kabul edilmektedir.

KILIÇ

Tarım toplumuna geçiş dünyanın ekonomik ve siyasal sistemini de derinden etkileyerek feodal üretim tarzının dünyada egemen üretim modeli olmasına yol açmıştır. Ekilebilir alanların öneminin anlaşılması üzerine insanlar arasında toprak elde etmek için mücadele de başlamıştır. Gerek Batı'da gerekse Doğu'da toprağa egemen olan güçlerin topluma da kolaylıkla hükmettiği görülmüştür. Bunun en tipik uygulaması Batıda senyör ve serflik ve Osmanlı'da tımar sistemi şeklindedir. Tarım toplumuna geçiş, insanın beslenmesi konusunda köklü bir değişime yol açmıştır. Ne yazık ki bu geçiş açlık sorununu çözmemiştir. Beslenme koşullarında büyük bir iyileşme yaşanmışsa da sorunun ekonomik, yönetsel, siyasal, kültürel, çevresel sorunlarla ilişkisi var olmaya devam etmiştir.

Ticari burjuvazinin gelişmesine paralel olarak toprağa dayalı feodal yapılar giderek gerilemeye başlamıştır. Feodal yapının kurmuş olduğu egemenlik ilişkileri zamanla ticaret ve sanayi burjuvazisinin kurmuş olduğu egemen yapılara dönüşmüştür. Yeni ekonomik dönemle birlikte, doğaya bakış açısı da artık kökten değişmiş ve doğa artık insanın korktuğu bir varlık olmaktan çıkmıştır. Descartçı bir anlayışla doğa keşfedilmesi gereken bir makine olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu yeni dönemin sonuçları kendisini sadece sanayi alanında değil kısa sürede tarımda ve diğer alanlarda da göstermeye başlamıştır. Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin tarım alanlarına uygulanması üretimi büyük ölçüde artırmıştır. Gübreleme, haşerelerle mücadele, sulama yöntemlerindeki gelişme, tohum ıslahı gibi çalışmalar, insanlığın tarım toplumuna geçişindeki evre kadar önemlidir. Bu nedenle yeni dönem **yeşil devrim** olarak adlandırılmıştır.

İnsanlık tarihinde tarım devrimi, yeşil devrim, teknoloji devrimi gibi gelişmeler önemli üretim artışı sağlamış olsa da açlık ve yoksulluk temel sorun olmaya devam etmiştir. Alınan kimi siyasal ve ekonomik kararlar, bir yandan açlık ve yoksulluk sayısında artışa, diğer yandan çevrenin bozulmasına neden olabilmektedir. Artan dünya nüfusunun beslenmesi için hayati derecede önemli kimi tarım alanları, sanayileşme ve kentleşmenin yol açtığı sorunlar yüzünden tarım yapılamaz haldedir. Bu durum kaçınılmaz olarak dünyadaki aç ve yoksul insanların sayısının daha da artmasına yol açmaktadır.

2. YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk kavramı insanla özdeşleşen ve sadece insani ilişkilerde kullanılan bir kavram olarak dikkati çekmektedir. Bu nedenle yoksulluğu insanlık tarihi kadar eski bir olgu olarak görmek gerekir. Sanayi devriminden bu yana, özellikle de son elli yılda, dünya genelinde inanılmaz bir üretim ve gelir artışı sağlanmış olmasına rağmen, yoksulluk ne yazık ki çözülememiştir. Her yıl 18 milyon insan yoksulluğa bağlı nedenlerden dolayı hayatını kaybetmektedir. Bu rakam bir yıldaki bütün ölümlerin yaklaşık üçte birine eşittir (Taş ve Özcan, 2012: 423).

Yoksulluk tanımı, yoksulluk düzeyinin, görünümünün ve bunların zaman içindeki değişiminin doğru olarak belirlenmesi, yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulması, değerlendirilmesi ve bu politikaların uygulanması açısından önemlidir (Şenses, 2003: 61). Bu konuda tanım, kıstas ve ölçüm yöntemleri araştırmacılar ve bilim adamları tarafından ayrıntılı olarak ele alınmış; söz konusu tanım, kıstas ve yöntemler çeşitli eleştirilere tabi tutulmuştur. Üretim yapısında ve teknolojiye önemli atılımlar yapan ve kimi yazarlar tarafından insanlığın en zengin dönemi olarak kabul edilen günümüz toplumu, yoksulluk konusunda fazla bir ilerleme sağlayamamıştır.

Günlük dilde yoksulluk kavramı, çok sık kullanılmakla birlikte, aslında ifade ettiği anlam o kadar kolay anlaşılabilir nitelikte değildir. Yoksulluk kavramı toplum genelinde hala net olarak algılanan bir kavram olmaktan uzaktır. Bu nedenle yoksulluk söz konusu olduğunda her birey kendi durumu ile ilgili bir çıkarsamada bulunmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik dereceleri, işgücü yapılarındaki farklılıklar, geleneksel dayanışma, yapısal sorunlar ve daha bir dizi etken yoksulluk konusunda ortak bir yaklaşım geliştirilmesini engellemektedir. Yoksulluğun ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, hatta aynı bölge içinde bile farklılaşması, ortak bir tanımının yapılmasını da zorlaştırmaktadır. Çünkü yoksulluk, kimi zaman yiyecek ve su eksikliği kimi zaman da ısınma ve giyecek ihtiyacının karşılanamaması gibi çeşitli şekillerde insanların karşısına çıkabilmektedir. Bu nedenden dolayı bazı iktisatçılar, yoksulluğu, yaşam için gerekli olan kimi ihtiyaçların kabul edilebilir düzeyde karşılanamaması durumu olarak tanımlamaktadır (Uzun, 2003: 156). Ancak tanımlar değişik unsurları öne çıkarsa da bireylerin yaşamı için zorunlu olan temel ihtiyaçlardan birinin tam olarak karşılanamaması ve buna bağlı olarak insanların temel yaşam koşullarının bozulması bütün tanımların vurguladıkları ortak noktadır.

Bir tanıma göre ise, yoksulluk, bir ülkedeki belirlenen toplumsal refah düzeyi ve toplumsal yaşam standardının mutlak ya da göreceli olarak altında kalmayı ifade etmektedir (TÜSİAD, 2000: 95). Bu durumda yoksulluk, bir ülke içinde ya da dünya genelinde belirlenmiş bir yaşam standardının altında olma durumudur. Bu hem mutlak yoksulluk hem de göreceli yoksulluk için geçerli bir tanımdır. Zaten Dünya Bankası da yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır.

Yoksulluk genel olarak az gelişmiş ülkelerin bir sorunu olarak kabul görmeye birlikte, yenedünya düzeni ile birlikte yoksulluğun gelişmiş ülkeleri de içinde alacak şekilde giderek yayıldığı görülmektedir. Son yapılan araştırmalar, yoksulluk sınırında yaşayan insanların hem kalkınmakta hem de kalkınmış ülkelerde oransal olarak önemli ölçüde arttığını göstermektedir (Sapançalı, 2001: 126). Gerçekten özellikle Avrupa ülkelerini içine alan 2012 ekonomik kriz nedeniyle başta Yunanistan, İtalya ve İspanya'da yoksul kitlelerin sayısının ciddi bir şekilde arttığını medya sürekli olarak bildirmektedir.

Dünya genelinde yapılan yoksulluk çalışmaları, Türkiye'nin de yoksulluk sorununun ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin 2011 yılındaki İGE¹ değeri, 187 ülke arasında ve bölge içinde 92.'dir. Türkiye 0.699 İGE değeri ile 0.741 ortalamaya sahip olan yüksek insani gelişme grubunun ve 0.751 ortalamaya sahip olan Avrupa ve Orta Asya grubunun çok gerisindedir. Diğer yandan nüfusunun % 6'sı çok boyutlu yoksulluk içindedir. Diğer %7,6'sı da bu %6 içine her an girebilecek durumda olanları ifade eden "hassas sınırlar" içerisinde yer almaktadır (UNDP, 2013).

Yoksulluğun önemli nedenlerinden biri, kuşkusuz ülkedeki gelir dağılımının kötü olmasıdır. Gelir dağılımının nasıl paylaşıldığı konusundaki önemli göstergelerden biri olarak Gini² katsayısı kabul edilmektedir. Gini katsayısına göre, dünya ülkeleri arasında gelir dağılımı en bozuk ülke 0.59 ile Brezilya ilk sırada yer almaktadır. Türkiye ise 0.44'lük bir katsayı ile Kenya ile aynı grup içerisinde yer almaktadır. Türkiye OECD ülkeleri arasında Şili ve Meksika'dan sonra en kötü durumda olan üçüncü ülkedir. Buna karşılık İsveç ve Norveç gibi ülkelerde bu katsayının 0.25-30 arasında bir değer aldığı göz önünde bulundurulursa, Türkiye'deki gelir paylaşımının ne kadar kötü olduğu daha kolay anlaşılacaktır. Aslında Türkiye'de Gini katsayısı 1987 yılında 0.43'e gerilemişken, 1990'larda yaşanan ekonomik olumsuzluklar nedeniyle 0.49'a tekrar yükselmiştir. Daha sonra 2002 yılında tekrar 1987 yılı değerine ve 2005 yılında da 0.38 gerilediği görülmektedir. Ancak ekonominin krizde olduğu durumlarda gelir dağılımının daha çok bozulması nedeniyle, katsayı 2009'da 0.41'e kadar yükselmiş ve 2011'de de 0.40 doğru hafif gerilemiştir (Eğilmez, 2012, ;DPT, 2007: 12-19).

3. YOKSULLUK TÜRLERİ

Yoksulluk çalışmalarında genel olarak mutlak, görel ve insani yoksulluk şeklinde üç tür yoksulluktan bahsedilmektedir. Ancak literatürde genel olarak mutlak ve görel yoksulluk daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu iki kavram da insanların belirlenmiş parasal gelirin neresinde olduğu, hangi gelir seviyesinde bulunduğu ile ilgilidir. Bu nedenle bu durum daha çok gelir yokluğu ile tanımlanabilir (Sapançalı, 2001: 127). Böylece belirlenecek sabit bir gelir seviyesinin altında kalanlar yoksul kabul edilecektir.

Yoksulluk genel olarak insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunu ifade etmektedir. Dikkat edilirse burada üzerinde durulan kavram "**ihtiyaç**"tır. Bu nedenle öncelikle ihtiyaç kelimesinin irdelenmesi konunun daha iyi anlaşılması için temel bir başlangıç olacaktır. İhtiyaç kelimesi, insanın fizyolojik olarak gereksinim duyduğu besin maddelerinden lüks tüketim mallarına kadar geniş bir ürün yelpazesini içerir. Ancak ekonomi biliminde de sık sık belirtildiği üzere, insan ihtiyaçları sınırsızdır. Bu nedenle ihtiyaç kelimesi hem dar anlamda hem de geniş anlamda yoksulluk kavramını içinde barındırmaktadır. Dar anlamda yoksulluk kavramı üzerinde herkesin kolayca uzlaşabileceği anlamı, tıpkı çalışır durumda olan bir makine gibi, bir insanın günlük faaliyetlerini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu enerjiyi yerine koyabilecek durumda olmamasıdır. Bu nedenle **mutlak yoksulluk** olarak da adlandırılan bu yoksulluk tipinde, açlıktan ölme, barınacak yeri olmama durumu söz konusudur (Şenkal, 2005: 392). Mutlak yoksulluk kavramı bireylerin günlük olarak harcadığı enerji dikkate alındığından daha somut değerler üzerinden tanımlanabilmektedir. Eğer kişi günlük harcadığı enerjiyi karşılayacak bir gelirden yoksunsa, işte o zaman mutlak yoksulluk durumu söz konusu olmaktadır. Mutlak yoksulluğun en önemli sonucu kuşkusuz açlıktır. Açlık durumunda midede kazıntıdan, baş ağrısına, huzursuzluktan strese kadar pek çok fizyolojik psikolojik belirtiler görülür. Aslında bu durum organizmanın yardım çılgınlıklarından başka bir şey değildir. Açlık sırasında harekete geçen hormonlar yıkıcı özellik gösterdiğinden dolayı açlık organizma için gerçek bir şiddettir (Hatun, 2002: 7). Birinci derecede yardıma muhtaç durumda olan yoksullar, insani ihtiyaçlarını bile karşılamaktan aciz durumda olduklarından, bunlara yardım edilmediği zaman ölüm riskiyle karşı karşıyadırlar (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 62).

Dünya Bankası, yoksulluğu, belirlenmiş olan gelirin altında bulunma ya da ortalama gelirin altında yaşam sürme durumu olarak kabul etmektedir. Bu yönleme göre, normal bir insanın yaşayabilmesi için gereken gıda tüketimi günlük minimum 2400 kilokalori olarak belirlenmiştir. Bu durumda yoksulluk ulusal gelir düzeyinden bağımsız olarak, günlük bir dolardan aşağıda gelire sahip olanların sayısı şeklinde kabul edilmektedir.

Bir insanın günlük olarak alması gereken gıda miktarının parasal değeri coğrafi koşullara göre farklılık gösterebilmektedir. Çünkü ülkelerin gelişmişlik düzeylerinde ve satın alma gücü paritelerinde kimi farklılıklar olabilmektedir. Bu durumda mutlak yoksulluk sınırı, az gelişmiş ülkelerde kişi başına 1, Latin Amerika ve Karayipler'de 2, Türkiye'nin de dahil olduğu Doğu Avrupa ülkeleri için 4 ve gelişmiş ülkeler için 14,40 ABD doları olarak kabul edilmiştir (World Bank, 1991: 13; TÜİK, 2011; İnsel, 2001: 65). Bu tip bir yoksulluk ölçümünün sakıncası, tüm nüfus için aynı kalori standardının kullanılmasıdır. Oysa bireyler arasında fizyolojik farklılıklardan dolayı, ihtiyaç duydukları kalorinin de farklılaşması kaçınılmazdır. Diğer yandan bireyin yaş, cinsiyet, meslek, bölgenin iklim koşulları gibi unsurlar, bu kalori hesaplarını doğrudan etkileyecektir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 63).

Günümüzde kişilerin fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladığı halde yaşadığı topluma göre değişen kimi ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunu mutlak yoksulluk kavramı tam olarak açıklayamamaktadır. Bu yetersizlik nedeniyle **görel yoksulluk** kavramı geliştirilmiştir. Görel yoksulluk, bir kişinin toplumsal varlık olmasından hareketle, mutlak ihtiyaçlarını karşılayabildiği halde, yaşam standardının, gelir eksikliği nedeniyle, toplumun genel refah düzeyinin altına bulunması

¹ İnsani Gelişme Endeksi

² Gini katsayısı: 0 ile 1 arasında değerler alır. Bu katsayı 1'e eşit ise, "tam eşitsizlik", 0'a eşit ise, "tam eşitlik" söz konusudur.

KILIÇ

durumunu anlatmaktadır. Bu nedenle görelî yoksulluk ülkedeki diğeri insanların gelir seviyeleri ile yakından ilgilidir (Arpacioğu ve Yıldırım, 2011: 63).

Toplumsal ihtiyaç fizyolojik ihtiyaçtan çok daha geniş kapsamlı bir kelime olup yere ve zamana göre farklılık göstermektedir. Örneğin 1800'lerde yaşıyan insanların toplumsal ihtiyaç olarak kabul ettikleri ile 2013 yılında kabul edilen toplumsal ihtiyaçlar birbirinden çok farklıdır. Aynı şekilde Türkiye'de, Çin'de ya da ABD'de yaşıyan insanların da toplumsal ihtiyaç olarak kabul ettikleri unsurlar da büyük ölçüde bir birinden farklılaşmaktadır. Yine benzer şekilde bir ülkede ya da bölgede sıradan ihtiyaç maddesi olarak kabul edilen malzemeler, başka bir yerde lüks tüketim olarak kabul edilebilir. Bu nedenle görelî yoksulluk, kimi bireylerin toplumun ortalama yaşam standardının altında kalmaması olarak açıklanabilir (TUİK, 2011; World Bank, 2000: 17). Kapitalist üretim şekli ve artan küreselleşme bütün dünya ülkelerinde hissedilen toplumsal ihtiyaçları her gün giderek daha çok bir birine yaklaştırmaktadır. Dünya adeta tek bir ülke gibi bütün toplumların ihtiyaç algısı giderek birbirine yaklaştırmaktadır. Bu durum dünya genelinde görelî olarak yoksulluk duygusu içinde olan insanların sayısının da artması anlamına gelmektedir.

Görelî olarak yoksul kabul edilenler, üyesi oldukları toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına tam olarak katılamayan kişilerdir. Diğeri bir anlatımla, bu kişiler içinde buldukları toplumun kendisini yeniden üretme süreçlerinin ve koşullarının bir parçası olamamaktadırlar. Kapitalist sistemde bunu belirlemenin en basit yolu, kişilerin ne kadar gelire sahip olduklarının belirlenmesidir. Bu amaçla görelî yoksulluk, tıpkı mutlak yoksulluk kavramında olduğu gibi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar ve üstündekiler şeklinde ayrılmaktadır. Doğal olarak bu gelir düzeyinin üstünde olmasına karşın sınıra yakın olan gruplar, "**yoksulluk risk grupları**" olarak tanımlanmaktadır. Minimum kalorinin yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi zorunlu görülen malların kapsama alınmasıyla belirlenen görelî yoksulluk sınırı, bir ulusun genel yaşam düzeyini ve ülke içindeki eşitsizliği yansıtmaları açısından son derece yararlıdır (Demirbilek, 2005: 249-250; DPT, 2001: 104).

Yoksulluk, sadece belli bir gelirin ölçüldüğü bir durum olmayıp bundan çok daha fazlasını ifade eden bir kavramdır. Yoksulluk parasal bir gelire sahip olmanın yanında, insanların yaşamlarını sürdürebilmek için asgari sosyal yaşam koşullarına da sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Yeterli gelire sahip oldukları halde dünyanın pek çok yerinde bireylerin insani yaşam şartlarına sahip olmadıkları bilinmektedir. Bu nedenden dolayı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, yoksulluğun tanımını genişleterek tanıma **insani yoksulluk** kavramını eklemiştir. Kurum yoksulluğu, insani gelişme için ortaya çıkan fırsatlardan, diğeri bir anlatımla sağlık, üretkenlik, ortalama hayat standardı, özgürlük, kendine güven ve saygınlık gibi gelişmelerden mahrum olma durumu olarak kabul etmektedir. Böylece yoksulluk, sadece parasal bir kavram olmaktan çıkarılarak sosyal ve politik alanın da dahil olduğu daha geniş bir kavramsal çerçeve içine oturtulmuştur. Bu durumda yoksulluk ekonominin yanı sıra, aynı zamanda aileyi, ahlakı, kültürü, toplumu ve politikayı da içerecek şekilde genişlemiştir (Arpacioğu ve Yıldırım, 2011: 61). Bu tanım çerçevesinde özgürlüğü kısıtlanmış insanlar, yeterli gelir sahibi olsalar bile, diğeri bir ifade ile görelî yoksul konumunda bulunmasalar dahi yoksul olarak nitelendirilmektedir.

4. YOKSULLUĞUN KAYNAĞI

Yoksulluğun ne olduğu ve kimlere yoksul denmesi gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların hangilerinin doğru olduğunu belirlemek ve bunu kabul ettirmek kolay değildir. Ancak yoksulluk konusunda dünya toplumlarının ortak bir politik oluşturması için uluslararası çabalar devam etmektedir. Yoksulluk konusunu ele alan pek çok uluslararası toplantı yapılmıştır. Örneğin, 2002 Johannesburg ve 2012 Rio Zirvesi'nde küresel yoksulluk ele alınan temel konulardan biridir. Zirvenin sonuç bildirgesinde, en çarpıcı sonuç kuşkusuz dünyada 1,2 milyar insanın günde bir dolardan, dünya nüfusunun yarısının ise iki dolardan daha az günlük gelire sahip olduğunun açıklanmasıdır. Diğeri yandan Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Ulusal Hazırlık Raporu'nda da ele alınan altı ana konudan biri yoksulluktur. Yoksul kişilerin açlık, hastalık, umutsuzluk, işsizlik gibi sorunlar yanında okuryazarlıktan mahrum olmak gibi modern toplumdan uzaklaştırıcı olumsuzluklara da mahkûm oldukları kaydedilmektedir. Bu zirvede dünya nüfusunun yaklaşık yarısından fazlasının gıda, içme suyu, sağlık, eğitim, enerji gibi modern dünyaya ait pek çok gelişmeden hiç yararlanamadığı ya da yetersiz yararlandığı belirtilmiştir (Uzun, 2003: 157-158).

Yapılan araştırmalar gerçekte yoksulluğun pek çok nedeni olduğunu göstermektedir. Yoksulluğun tablo 1'de de görüldüğü üzere, yetersiz üretim, gelir dağılımında yaşanan sorunlar, iklim ve doğa koşullarının elverişsizliği, hızlı nüfus artışı, siyasal sistemin tercihleri gibi nedenleri olabilmektedir. Bu çerçevede ülkelerdeki yoksulluğun nedenleri ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve ekolojik olarak beş başlık altında toplanabilir. Ancak gelir dağılımından kaynaklanan yoksulluğun ülkedeki toplumsal barışı bozması nedeniyle ayrı bir öneminin olduğunu belirtmek gerekir. Toplumsal alanda insan ilişkilerinin sağlıklı olması, toplumsal mutluluğun kurulması ve sürdürülebilmesi için aynı mekânı, bölgeyi paylaşan insanlar arasında birçok ortak payda bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz toplumsal gelirlerin adaletli paylaşımı da bunun içinde yer almaktadır. Aksi halde gelirler arasında makul kabul edilebilecek bir sınırın aşılması durumunda toplumsal alanda huzursuzlukların başlaması kaçınılmazdır. Bu nedenle toplumda gelir dağılımı ne kadar dengeli ise, toplumsal alanda huzursuzluğun kaynağı da o denli azalmaktadır (Aker, 2008: 221).

Dünya üzerinde ortaya çıkan yoksulluk nedenleri, birbirine benzerlik gösterdikleri gibi, bölgesel farklılıklar da gösterebilmektedir. Diğeri bir ifade ile yoksulluk bireylerin buldukları bölgenin ya da ülkenin kendine özgü sorunlarından da kaynaklanabilmektedir. Örneğin Hindistan'da yaşanan yoksulluğun nedenleri arasında nüfus artışı ve kast sistemi öne

çıkmaktadır. Diğer yandan, Afrika’da yaşanan yoksulluğun nedeni olarak, bu ülkelerdeki yaşanan yoğun kentleşme ve ekonomideki hızlı değişim gösterilmektedir. Ancak doğanın tahrip edilmesi ile ortaya çıkan yoksulluk daha yıkıcı olması nedeniyle diğerlerinden farklılaşmaktadır. Çünkü ekonomik faaliyetlerin temeli doğa olduğundan dolayı, burada yaşanan tahribatın da etkisi büyük olmaktadır. Ama buna rağmen, insan ve doğa arasında kurulan ilişki her geçen gün doğayı daha yıpratıcı hale getirmektedir (Ertürk, 2011: 119). Bugün insan ve doğa arasındaki ilişkinin sömürü düzenine dönüşen bir nitelikte olduğunu gösteren pek çok örnek yaşanmaktadır. Örneğin Ukrayna’da Çernobil, Hindistan’da Bophal, Japonya’da Fukuşima bölgeleri ve Hazar Denizi civarı insanlar ve diğer canlılar için yaşanamaz hale gelmiştir.

Tablo 1. Yoksulluğun Ekonomik Nedenleri

Ekonomik Nedenler	Siyasal Kültürel Nedenler
Yetersiz ekonomik üretim	Siyasi sorunlar
Ekonomik krizler	Geleneksel yapıların çözülmesi
Gelirin paylaşımındaki adaletsizlik	Nüfus artışı ve göç hareketleri
Sosyal güvencesizlik	İşçilerin örgütlenmesine izin vermeme
Uluslararası finans sermayesinin etkisi	Doğal afetler
Adaletsiz vergi sistemi	Özürlülükten kaynaklanan nedenler
Piyasada tekelleşmenin olması	Bireyler arasındaki yetenek farklılıkları
Yüksek faiz ve rant ekonomisi	Miras yoluyla elde edilen gelirler
Enflasyon ve işsizlik	

Kaynak: Hak İş, 2002; WBGU, 1995.

Başta Afrika devletleri olmak üzere, yoksulluk konusunda sorun yaşayan birçok ülke, temel nitelikte olan insani ihtiyaçları bile karşılamaktan acizken, çevrenin korunmasında daha ileri bir adım olan sürdürülebilir kalkınmanın koşullarını sağlamaları da son derece zor gözükmektedir (WBGU, 1995: 95). Sürdürülebilir kalkınma koşullarından kast edilen, ekonomik bir gelişme sağlanırken doğaya her hangi bir şekilde zarar verecek davranışlardan kaçınmak anlamına gelmektedir. Temel insan ihtiyaçlarının karşılanmadan çevrenin korunmasının olanaksızlığı da artık uluslararası metinlerde açık bir şekilde belirtilmektedir. Bu metinlerde, nasıl çevrenin bozulması bir yoksulluk nedeni olarak kabul ediliyorsa, aynı şekilde yoksullukta çevrenin bozulmasının nedeni olarak kabul görmeye başlamıştır. Zaten Birleşmiş Milletler Kalkınma Programındaki yoksulluk tanımı her iki durumu da içerecek şekilde genişletilmiştir.

Yoksulluğun önemli nedenlerinden biri, kuşkusuz doğanın üretme kapasitesinin insan müdahalesi sonucu bozulmasıdır. İnsanın daha çok üretmek ve daha çok kazanmak amacıyla izlemiş olduğu ekonomik müdahalelerin tarihte felaketle sonuçlanan örnekleri bulunmaktadır. Diğer yandan doğal kaynakları dikkate almayan bir nüfus artışı uzun vadede kaynaklar üzerine baskı yaparak yoksulluğu besleyen önemli unsurlardan biri olabilmektedir. Uluslararası sermayenin dolaşım hızının artması da çevrenin daha hızlı bir şekilde kirlenmesine neden olmaktadır. Yoksulluğun nedeni ne olursa olsun, çevrenin insanların yaşamları için temel bir değer olduğu, çevrenin korunmadığı sürece insanların yaşamlarının bile doğrudan tehdit altında olduğu söylenebilir. Bu nedenle çevre insanın refahının en temel ve vazgeçilmez unsurunu oluşturmaktadır.

5.ÇEVRE SORUNLARI VE YOKSULLUK

5.1.İnsan – Doğa İlişkisi ve Yoksulluk

Yoksullaşmanın çevresel nedenleri genel olarak doğal süreçler sonucu ortaya çıkan gelişmeler ve insandan kaynaklanan nedenler olmak üzere iki kısma ayrılabilir. İlkinde deprem, tsunami, heyelan, soğuk ve sıcak hava dalgaları, çökme, çölleşme vb. durumlar dünyanın yer hareketleri nedeniyle oluşan gelişmeler olup insanın bu konuda yapabileceği fazla bir şey yoktur. İkincisi, insan faaliyetlerinden kaynaklanan sanayileşme, kentleşme, tarımda bilinçsiz uygulamalar, enerji santrallerinin yapımı vb. nedenlerle tarımsal alanların kirlenmesi ve tarım yapabilecek şartların ortadan kalkmasıdır. Bu iki neden, dolaylı ya da dolaysız olarak birbirini destekler şekilde de ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda birinde meydana gelen gelişme bir diğerindeki tahribatı daha da artırabilmektedir. Her iki nedenden kaynaklanan olay da ortaya çıktıkları bölgelerde yaşamı zorlaştırmaktadır.

Doğal kaynakların tahrip olması ya da işlevini yeterince yerine getirememesi nedeniyle, yoksulluğun arttığını gösteren pek çok somut örnek bulunmaktadır. Afrika’nın ya da Asya’nın pek çok bölgesinde açlıkların ortaya çıkmasında kuraklık ya da aşırı yağışlar gibi doğal afetlerin etkisi büyük olmuştur. Doğal kaynakların kullanımı ve buna bağlı olarak bozulan çevre ve kalkınma sorunu her zaman neden-sonuç-ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bir tarafta yenilenebilir kaynakların azalması, emisyon, beslenme ve çöp gibi sorunlar nedeniyle ortaya çıkan yoksulluk ve çeşitli hastalıklar; diğer tarafta açlık, yoksulluk ve yetersiz eğitime bağlı olarak da çevrenin tahrip oluşunu görüyoruz. İnsanın doğaya önemli müdahalelerde bulunmasına karşın yoksulluk sorunu çözülmemiştir. Aşağıdaki rakamlar bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır (WBGU, 1993: 114):

KILIÇ

- ✓ Bir milyardan fazla insanın mutlak yoksulluk sınırında yaşamasına,
- ✓ Üç milyardan fazla insanın yeterli mal ve hizmetlerden yoksun kalmasına,
- ✓ 2 milyara yakın insan için odunun hala en önemli enerji kaynağı olmasına,
- ✓ 170.000 km²'den fazla orman alanının insan faaliyetlerinden dolayı yok olmasına,
- ✓ Gelişmekte olan ülkelerde 200.000 km²'lik tarım alanının toprak erozyonu nedeniyle yok olmasına,
- ✓ Çöllerin her yıl ortalama 60.000 km² ilerlemesine,
- ✓ İçme suyunun azlığına ve yaşanan kirlilik nedeniyle yaklaşık 2 milyar insanın tehdit altında kalmasına,
- ✓ Dünyanın pek çok bölgesinde sağlık hizmetleri arasındaki açığın giderek büyümesine neden olmaktadır.

Dünya üzerinde ekolojik bir değişimin ortaya çıkması yaklaşık 4 milyar yıl önce başlamış olmasına karşın insanın yeryüzünde ortaya çıkışı ve onu etkilemeye başlaması yaklaşık son 4 milyon yıl içerisinde gerçekleşmiştir. Dünyadaki değişimin kaynakları insandan önce, sadece kozmik ve coğrafik kuvvetler iken, insanlık tarihi ile birlikte artık bu durum değişmiştir. Ancak insanın doğaya müdahalesi ve dünyadaki değişim, hiçbir zaman 20. yüzyıldaki gibi hızla gerçekleşmemiştir. İnsanın doğaya etkisi uzun yıllar sınırlı kalsa da, 20. yüzyılda bu etki doğal yaşamı tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Artık insanlık bugüne kadar doğa ile arasındaki oyunun bilinen bütün kurallarını tanımaksızın ilişkilerini yeniden düzenlemeye başlamıştır (McNeill, 2005: 17).

İnsanın doğa ile arasındaki kuralları insan lehine kökten değiştirmesinin temelinde insanın ekonomik faaliyetleri yatmaktadır. Diğer bir anlatımla bu değişimde insanın sürekli olarak zenginleşme ve daha iyi bir yaşama isteği önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle insanın doğaya ne kadar müdahalede bulunduğu kabaca ekonomik verilerden de çıkarılabilir. Günümüzde bir ekonominin büyüklüğü bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamı ile ölçülmektedir. Her bir üretim gerçekte insanın doğadan ne kadar yararlandığının da göstergesidir. Örneğin, bundan 500 yıl önce bütün dünyanın GSMH'si 1990 yılı fiyatlarıyla sadece 240 milyar Dolar iken, bu rakam bugün sadece Türkiye'nin ekonomisinin bile çok altında kalmaktadır. Dünya ekonomisi açık denizlerde ticaretin gelişmesi, yeni teknolojik uygulamalar ve yenilikçi yaklaşımlarla 1820'lere gelindiğinde 695 milyar Dolara, 1900 yılında 1.98 trilyon Dolara ulaşmıştır (McNeill, 2005: 19-20). 2008 yılı itibariyle bütün dünya ülkelerinin GSMH toplamının 60,689.812 trilyon dolara ulaşması (IMF, 2011), dünyada gerçekleşen üretim ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kirliliğin boyutları hakkında bizlere önemli ipuçları vermektedir.

Yukarıdaki rakamlar açıkça insan ve doğa ilişkisinin hangi boyutlara ulaştığını bizlere açık bir şekilde göstermektedir. İnsanın doğadan çeşitli şekillerde yararlanması, onun korunması sorumluluğunu da getirmektedir. Ne yazık ki, insan doğadan yararlanırken sorumluluk içerisinde hareket etmemiş, aksine doğayı tahrip etmiştir. Çevrenin çeşitli nedenlerle tahrip olması, canlılar için daha zor beslenme şartlarından, onların yok olmasına kadar pek çok soruna yol açmaktadır. Bugünkü çevresel bozulmaların en önemli nedeni insanın ekonomik faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar her geçen gün daha çok küresel bir niteliğe dönüşmekte ve her hangi bir önlem alınmadığı için de her yıl etkisini daha yıkıcı bir şekilde göstermektedir. Genel olarak sera gazlarının ve doğayı kirletici nitelikteki maddelerin emisyonunun artması, ormanların aşırı kullanımı ve yok olması, bitki ve hayvan türleri için yaşam alanlarının yok olması dünyamızda fiilen yaşanan sorunlardır. Gelişmekte olan ülkelerde devam eden yüksek nüfus artışıyla birlikte, yakın bir zamanda çevre sorunlarında da önemli artış beklenmektedir (WBGU, 1993: 7).

Çevre sorunları, bir yandan toprağını ekemeyen, balığını tutamayan ya da bulunduğu yerleşim alanını terk etmek zorunda kalan yeni yoksul kitleler oluştururken, diğer yandan göç etme olanağını bulamayan yoksul kitlelerin yıkıcı faaliyetlerinden dolayı da artmaktadır. Pek çok gecekondü bölgesinde yapılan araştırmalar, çevre sorunları ile yoksulluğun iç içe geçtiğini göstermektedir. Ancak bu yakın ilişki kaçınılmaz olarak burada yaşayan insanların çevre sorunlarına karşı duyarsızlaşmasına neden olmaktadır. (Gevrek vd., 2007: 52). Diğer bir ifade ile ülkelerde yaşanan gelir dağılımı sorunu birçok insanın daha kirli bir çevrede yaşamasına yol açtığı gibi, aynı zamanda bu insanların çevrenin korunmasına karşı daha çok duyarsızlaşmasına neden olmaktadır. Böylece yoksul insanların doğanın tahribatına yol açacak davranışlarda kolaylıkla bulunabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomi, çoğu zaman dar bir çerçevede sanayiden ibaret bir sektör gibi kabul edilmektedir. Oysa bu ülkelerde sanayi ekonomide ağırlıklı bir sektör olsa bile, doğal kaynaklar ve en önemlisi de tarım temel bir sektördür. Her şeyden önce de doğal kaynakların korunması insanın hayatta kalabilmesi için temel bir zorunluluktur. Diğer yandan **"yoksulluk en büyük çevre düşmanıdır"**. Doğa bütün ekonomik faaliyetlerin temeli olmakla birlikte, genel olarak gelişmekte olan ülkelerde bu gerçek çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Çünkü ülkeler ekonomik ve teknolojik açıdan belli bir seviyeye ulaştıktan sonra, çevrenin korunması için kolaylıkla mücadele edebileceklerini düşünmektedirler. Bu nedenle de **"önce gelişme, sonra çevre koruma"**, anlayışı adeta bu ülkelerin temel bir politikası haline gelmiştir. Oysa bu yaklaşım, son derece yüksek maliyeti olan, çoğu zaman da geride temizlenecek bir çevre bırakmayan, "önce kirlen sonra temizle" anlamına gelen politikalar (WBGU, 1995: 41). Gelişmekte olan ülkelerin çevreyi koruması için ülkelerindeki yoksulluğa çare olacak politikalar üzerinde çaba harcamaları kadar doğal bir şey olamaz, ancak bunu çevreyi kirletmeden yapmaları temel bir politika olmalıdır.

Dünyada hala bir milyardan fazla insan yoksulluk içinde yaşamakta ve üstelik bu durumun daha da artma olasılığı her zaman bulunmaktadır. Bu ise yoksulluktan kaynaklanan çevresel bozulmaların giderek küresel çapta daha büyük bir tehlikeye dönüşeceği anlamına gelmektedir. Bugün gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda artan nüfus baskısı ve göç gibi nedenlerden dolayı orman alanlarına, meralara doğru genişleyen bir yerleşim politikası söz konusudur. Oysa bu gelişmeler

hem orman varlığı hem de tarım alanları için son derece olumsuzdur. Çünkü böyle bir gelişme, bir yandan türlerin yok olmasına neden olmakta, diğer yandan da erozyona yol açarak insana zarar vermektedir (WBGU, 1993: 96).

Yoksulluk gerçekte bir ülkenin ya da uygarlığın çöküşünün ilk basamakları şeklinde düşünülebilir. Eğer bir toplumda yoksulluk çıg gibi büyüyorsa bu toplumun hem sosyal hem de ekolojik olarak çökmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle ülkelerin ya da uygarlıkların çöküşü ile toplumda yoksul kitleler arasında doğrudan bir bağ olduğu söylenebilir. Uygarlıkların çöküşünde liderlerin, çeşitli siyasal krizlerin yanında felaket boyutunda yangınların, çeşitli doğal afetlerin, kimi iklimsel değişikliklerin önemli rollerinin olduğu bilinmektedir. Doğal kaynakların tahribatı birçok uygarlığın çöküşünü başlatan ya da hızlandıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yıkılan uygarlıklarda, doğal kaynakların insanlardan dolayı ya da doğal süreçler sonucunda mevcut yaşam düzenini sürdüremeyecek ölçüde tahrip olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan uygarlıklar geliştikçe genel olarak doğal kaynaklara olan talepler de artmakta ve böylece ormanların yok olması, erozyon artışı ve sulama sistemlerinin çöküşü hızlanmaktadır. En eski uygarlıkların yaşadığı Mezopotamya bölgesinde kurulan uygarlıkların yükselişinde Fırat ve Dicle gibi ırmakların ve verimli toprakların etkisi ne kadar büyük rol oynamışsa, bu uygarlıkların çöküşünde de yine aynı şekilde doğal kaynakların yetersizliği ya da bozulması da bir o kadar rol oynamıştır. Örneğin Brown, Sümer Uygarlığının çöküşünde aşırı sulamayla birlikte artan tuzlanmanın tarım yapılmasını zorlaştırdığını; Mayaların bilinçsiz ağaç kesimi nedeniyle verimli topraklarını kaybettiğini belirtmektedir (Brown, 2008: 17; Ertürk, 2011: 10; TÇV, 2003: 250).

5.2.Nüfus Artışı

Dünya nüfusunun artması ve ekonomik büyüme, dünya toplumlarının mal ve hizmetlere olan taleplerini her geçen gün artırmaktadır. Bu talep artışının dünyanın doğal kaynakları üzerinde önemli bir baskı yapacağı ortadadır. Çin ve Hindistan gibi ülkelerin de ekonomik olarak büyükler ligine katılması, dünya genelinde doğal kaynakların daha da kıtlaşmasına yol açmaktadır. Dünya nüfusu son elli yıla yedi kat artmasına karşın, dünyayı besleyecek su, tarım arazileri gibi yaşam destek alanları ya çok sınırlı artırılabilmiş ya da aynen kalmıştır. Örneğin deniz ürünlerine olan talepte 5 kat gibi bir büyüme söz konusu iken, deniz ürünleri aşırı avlanma nedeniyle bırakın artmayı, birçok balık türünün yok olmasına neden olmuştur. Bu nedenle artan dünya nüfusu karşısında azalan dünya kaynakları çözüm bekleyen en önemli küresel sorunlardan biridir (Brown, 2006: 3-4; Ertürk, 2011: 153).

Nüfusun artması bu yüzyılın ortalarına kadar devam edeceği düşünüldüğünde, genel olarak nüfusun çevre üzerine baskısı daha da artacak demektir. Öncelikle yoksulluk ve çevresel bozulma gibi nedenlerden dolayı gelişmiş ülkelere ya da kentlere doğru büyük bir göç baskısı ortaya çıkacaktır. Daha bugünden bu gelişmenin işaretleri çevreci göçmenler ve aşırı kentleşme olarak karşımıza çıkmaktadır (WBGU, 1993: 120; Gevrek vd., 2007: 51). Nüfusun dünya genelinde istikrara kavuşturulması doğal kaynaklar üzerindeki baskının azaltılması açısından önemlidir. Ancak nüfusun istikrara kavuşması, doğal kaynaklar üzerindeki baskının kalkmaması için tek başına yeterli değildir. Çünkü küresel çapta kişi başına tüketim miktarı da, tıpkı açlık ve yoksulluk gibi, sürekli olarak artmaktadır. Nüfus durağan bir yapıya kavuşmuş olsa bile, üretim alanında yaşanan genişleme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tüketim, çevre üzerinde baskı yapmaya devam edecektir. Bu durumda çevreye yük getiren ürünler yerine çevre dostu ürünlerle ikame edilse bile sonuç değişmeyecektir. Diğer yandan başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere, dünya çapında kişi başına düşen tüketimi azaltmak, bugünkü egemenlik anlayışı ve ekonomik sistem çerçevesinde pek de kolay gözükmemektedir. Örneğin dünya üzerinde küresel ısınma gibi açık bir tehdidin olduğu uzun yıllardır bilinmesine karşın, politikacıların konuyu çözmede isteksiz davrandıkları, uzun tartışmalar ve görüşmelerden sonrada istenilen sonuçlara ulaşamadığı bilinmektedir (WBGU, 1993: 115; Ertürk, 2011: 159).

Dünyada artan nüfus konusundaki endişelerin sadece uluslararası belgelerde değil, aynı zamanda ulusal kimi metinlerde de dile getirildiği görülmektedir. Örneğin 9. Kalkınma Planı çerçevesinde oluşturulan Özel İhtisas Komisyonunun hazırladığı "Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi" başlıklı raporda, dünya nüfusunun hızlı artışının, arazi bozulmalarını da beraberinde getirdiği belirtilmektedir. Aşırı otlama, ormansızlaşma, yanlış tarımsal faaliyetler ve yanlış arazi kullanımı sonucu, dünya arazilerinin yaklaşık olarak % 26'sına karşılık gelen 1,2 milyar hektarlık alan bozulma sorunuyla karşı karşıyadır.

5.3.Çölleşme ve Erozyon

Tarım alanında bilinçsizce kullanılan aşırı gübreler ve tarımsal ilaçlar sulama ile birleşince toprak ve suların hızlı kirlenmesine neden olmaktadır. Sanayi ve evsel atıklar da buna eklenince önemli tarım alanları giderek tarım yapılamaz alanlar haline gelmektedir. Böylece milyonlarca yılda oluşan tarımsal toprakların dengesi kimyasal maddelerle ve evsel atıklarla bozulmaktadır (Aydın Valiliği, 2006: 255). Oysa tarihte tarım yapılabilen toprakların kaybedilmesi nedeniyle pek çok yerleşim alanının terk edildiği bilinmektedir. Örneğin Brown, Suriye'de Halep yakınlarında terk edilmiş yerleşim birimlerinden bahsetmektedir. Tarihsel veriler kentin terk edilmesinin asıl nedenin, toprağı aşındıran ve erozyona yol açan tarımsal uygulamaların olduğunu göstermektedir. Tarihte erozyon nedeniyle büyük sorunlar yaşayan bir başka kent de Babil'dir. Babil'de tepelerdeki ağaçlarının kesilmesi sonucu, alüvyonlu topraklar hızla ovalara doğru akmaya başlamış ve alüvyonlar kısa sürede sulama kanallarını doldurarak kanalların işe yaramaz hale gelmesine yol açmıştır. Böylece tepelerdeki ağaçların ve bitkilerin topraktan kopması gibi, insanlar da bulunduğu yere tutunamaz olmuştur. Bunun sonucu insanlar buldukları yerlerden göç etmek zorunda kalmıştır. Tarihte böylesine acı deneyimlere rağmen, bugün bile Lesoto gibi kimi ülkelerde hala toprağın kolayca yitip gitmesine neden olacak türden toprak işlenmeye devam etmektedir (Ertürk, 2011: 12; Brown, 2008: 93).

KILIÇ

Günümüzde çevre sorunları nedeniyle sıkıntı yaşayan ülkelerin başında kuşkusuz Çin gelmektedir. Dünyada artan ekonomik gücüne rağmen, orman varlığı son derece sınırlı olan Çin için toprak erozyonu temel sorunların başında gelmektedir. Hava, su, toprak kirliliği ve üretimdeki düşüş nedeniyle Çin'de yaşayan pek çok kişi başka bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır (Keser vd., 2010: 364).

Doğal süreçler ve insan kaynaklı çölleşme, insanların ve diğer canlıların yaşam alanlarını her geçen gün daha çok tehdit etmektedir. Küresel ısınmadan kaynaklanan çölleşmenin dünya yüzeyinde 48 milyon kilometrelik alana ulaştığı belirtilmektedir. Dünyada Türkiye'nin yüzölçümünün 62 katı kadar alan, insanın doğaya müdahalesi sonucu çölleşmiştir. Çölleşen 48,3 milyon kilometrekarelik alandan dolayı yaklaşık olarak 900 milyon kişinin etkilendiği belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı, çölleşmenin genel maliyetinin yılda yaklaşık 42 milyar dolar olduğunu belirtmektedir. Rakamlar bu konuda alınması gereken önlemlerin ne kadar acil olduğunu göstermektedir. İnsan müdahalesi sonucu bozulan alanların yüzde 55,7'sinde su erozyonu, yüzde 27,6'sında rüzgâr erozyonu, yüzde 12,5'inde kimyasal değişimler, yüzde 4,2'sinde de fiziksel değişimler görülmektedir (NTVMSNBC, 2008).

5.4.Doğal Kaynakların Tahrip Edilmesi

Doğal kaynakların zenginliği bir ülkenin dünya topluları arasında nasıl yükselmesine yol açıyorsa onun kıtlığı da aynı şekilde gerilemesine neden olmaktadır. Bunun tarihte birçok örneği görülmektedir. Bu örneklerin başında hiç kuşkusuz İspanya'nın yükselişi ve gerileyişi gelmektedir. 1600'lere kadar genel olarak İspanya devleti ülkesinde bulunan sınırlı orman ürünleri ile donanmasını yapabilmekteydi. Ancak deniz savaşlarının giderek öne çıktığı bir dönemde, devlet donanmanın kaybettiği her gemiyi yerine koymakta zorlanmaya başlamıştır. Bu da kaçınılmaz olarak, güçlü bir devletin göstergesi kabul edilen donanmanın zayıflamasına yol açarak İspanya'nın gerilemesine neden olmuştur (Ertürk, 2011: 15). Tarih ülkelerin ne kadar kaynağı varsa o kadar büyüyeceklerini göstermektedir. İspanya da doğal kaynaklarının kendisine izin verdiği sınıra kadar büyümüş ve bu sınıra geldiği zaman tarih sahnesinden askeri ve ekonomik bir güç olmaktan çıkmıştır.

Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi ile medeniyetlerin çöküşüne bir başka örnek, Şili kıyılarına yaklaşık olarak 3200 km uzakta bulunan Paskalya adasındaki yaşananlardır. Bu adadaki heykelleri yapan uygarlık (M.S.1100-1500), bir dönem adada palmiye ağaçlarının, kendisini yenilemesine fırsat vermeyecek biçimde yoğun olarak kesmiştir. Palmiye ağaçları ile kaplı ormanın yok edilmesinden bir süre sonra adada tarım yapılamaz hale gelmiştir. Dış dünyadan yalıtılmış bir şekilde yaşayan nüfusun artmasıyla da artık doğal kaynaklar burada yaşayan insanları besleyemez hale gelmiştir (Keser vd., 2010: 363).

Maya Uygarlığı doğal kaynakların aşırı tüketilmesiyle birlikte felaket yaşayan bir başka toplumdur. M.S. 250-750 yılları arasında yükselme dönemini yaşayan Mayalar, artan nüfuslarını beslemek için daha çok ormanlık alanı tarım arazisi haline getirmiştir. Tapınak ve yolların inşası için de büyük miktarda ağaçların kesilmesi erozyonu artırmış ve toprakların verimsizleşmesine yol açmıştır. Besin miktarının azalmasıyla birlikte beslenme sorunları da baş göstermiştir. Böylece azalan gıda ürünlerine bağlı olarak toplum içinde çekişmeler artmış ve Maya Uygarlığın çöküşü de hızlanmıştır. Aslında buna benzer olaylar bugün de yaşanmaktadır. Ruanda'da, Somali'de ya da diğer kimi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan toplumsal gerginliklerin arkasında tarımsal üretimde yaşanan düşüşlerin ya da yetersizliklerin önemli rolü olduğu söylenebilir (Keser vd., 2010: 363).

Milyonlarca yıldır atmosferdeki karbondioksiti stoklayan ormanlar, tarım alanı kazanmak ya da ısınmak gibi çeşitli nedenlerden dolayı sürekli olarak tahrip edilmektedir. Bu muazzam karbondioksit stokları 1800'lerden beri sürekli olarak gerilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde 1990'dan bu yana her yıl yaklaşık olarak 13 milyon hektar orman yok olmuştur. Bu her 3 yılda bir Yunanistan büyüklüğünde bir alanın yok olması anlamına gelmektedir. Ancak kesilen alanlarda oluşturulmaya çalışılan orman alanlarının öncekilere göre çok zayıf kaldığı belirtilmektedir. Dünyanın hemen her bölgesindeki ormanlar başta mobilya sektörünün ihtiyacı için sürekli olarak saldırıya uğramaktadır (Brown, 2008: 94). Orman ürünlerinin yüksek oranda ticarileşmesi bu alanların korunmasını zorlaştırmaktadır.

Ormanların bilinçsizce yok edilişi, tarım topraklarının hızlı bir şekilde kaybedilmesine neden olmaktadır. Diğer yandan bitki örtüsü tahrip olan bu tür yerlerde sık sık ortaya çıkan toz bulutları da çevreye zarar vermektedir. Kazakistan'dan, Çin'e, Afrika kıtasından Amerika kıtasına kadar hemen her yerde ormanların ve bitki örtüsünün yok edilmesine bağlı olarak bu türden sorunlar görülmektedir. Bugün Çad'daki Bodele Çukuru'nda bitki örtüsünün giderek daha çok zayıflamasına bağlı olarak 1,3 milyar toprak rüzgârla savrulmaktadır. Bu rakamlar 1947 yılına göre yaklaşık 10 katlık bir artış anlamına gelmektedir. Ormanları ve bitki örtüsü tahrip edildiği için Afrika'da ve Asya'da ciddi bir çölleşme sorunu yaşanmaktadır. Dünya genelinde tahminlere göre Amerika kıtasından, Asya kıtasına kadar geniş bir alanda yaklaşık 200 milyon kişinin hayvancılıkla geçindiği göz önünde bulundurulursa bir süre sonra çiftçilerin hayvanlarını otlatacakları otlak bulamayacakları söylenebilir. 1950 yılında 230 milyon Afrikalı 273 milyon hayvanla geçimini sağlarken, 2006 yılında hayvancılıkla geçimini sağlayanların sayısı 926 milyona çıkmış, ancak hayvan sayısı daha düşük bir oranda artarak 738 milyonda kalmıştır. Aslında bu rakamlar önlem alınmadığı takdirde çölleşmenin ve aşırı otlatmanın devam edeceğini göstermektedir. Bu gelişmenin kaçınılmaz sonucu, otlakların besleyebileceği insan sayısının düşmesidir (Brown, 2008: 103).

İnsanların beslenmesinde önemli bir yeri olan balıkçılık da ne yazık ki, modern toplumun aç gözlülüğünden nasibini almış bulunmaktadır. Denizlerde avlanan balık miktarı daha 1950'lerde 9 milyon civarındayken 1997 yılına gelindiğinde bu rakam 93 milyona çıkmıştır. Gelişen teknoloji nedeniyle yoğun, zamansız ve kaçak olarak yapılan avlanma ve karadan

bırakılan kimyasallar yüzünden dünya denizlerinde büyük balıkların nerdeyse % 90'ı son 50 yılda yok olmuştur. Örneğin Kanada'da 500 yıllık morina balıkçılığının 1990'larda çökmesi yüzünden, bu işten geçimini sağlayan yaklaşık 40 bin kişi işsiz kalmıştır. Bir başka örnek ABD Chesapeake Körfezi'nde elli sene önce 16 bin ton istiridye avlanırken bugün bu miktar sadece 450 tondur (Brown, 2008: 108).

Böcek ilaçlarının aşırı derecede kullanılması nedeniyle 1970'li yıllarda Meksika Körfezi'nde Mississippi Deltası açıklarında "hypoxia" denen sorun ortaya çıkmıştır. Denizlerde çözünen oksijen düzeyinin canlıların yaşayamayacağı bir seviyenin altına inmesi anlamına gelen hypoxia nedeniyle, su yosunları aşırı derecede çoğalmıştır. Bu alan 1993 yılında meydana gelen taşkınlarla birlikte iki katına çıkarak 18 bin kilometrekareye ulaşmıştır. Hypoxia olayının körfezde önemli ekolojik ve ekonomik sonuçları ortaya çıkmıştır. Birçok deniz canlısının nüfusu azaldığı gibi, balıkçılık, turizm ve eğlence sanayi de bundan önemli zarar görmüştür (Des Jardins, 2006: 31). Denizler konusunda yaşanan bu ve buna benzer olaylara dünyanın hemen her yerinde rastlanmaktadır.

Doğal kaynaklar ve yaşam arasında doğrudan bir ilişki olması nedeniyle, ancak doğanın izin verdiği alanlarda yaşamak olanaklı olmuştur. Üstelik bu yaşam alanları, zaman zaman çölleşme, soğuma, buzullaşma gibi iklimsel kimi dönüşümlerin etkisine girdiğinden insanlar daha uygun alanlara göç etmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Avrupa'nın Kuzey kısımlarında başlayan buzullaşma hem su kaynaklarının azalmasına hem de tarım topraklarının devre dışı kalmasına yol açmıştır. Vikinglerin İngiltere'ye saldırması ile doğal kaynakların azalması arasında doğrudan bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir. İlimden kaynaklanan nedenlerden dolayı, Kuzey halkları Güney bölgelere doğru göç etmeye başlamıştır. Bu dönemde Asya'da da durum Avrupa'nın kuzeyinden pek farkı değildir. Cengiz Han'ın nehirlerde çamaşır yıkamayı dahi yasaklaması ve nehirleri kirletenlerin idam edeceğini duyurması, Asya'da su kaynaklarının önemli ölçüde azaldığının işareti olarak kabul etmek gerekir (Yaşar vd., 2009: 36). Türk tarihinde Orta Asya'dan Batı'ya yönelen göç hareketlerini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Çünkü bu bölgelerde suların çekilmesi ve büyük bir kuraklığın ortaya çıkmasıyla, tarihte kavimler göçü denen olaylar yaşanmıştır.

5.5.Yoksulluk ve Uluslararası Örgütler

Dünya Bankası kurulduğundan bu yana yoksullukla mücadele konusunda birbirinden farklı politikalar izlemiştir. 1960'lı yıllarda birçok kalkınma iktisatçısına göre, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasının ve bu ülkelerdeki yoksulluğun azaltılmasının en iyi yolu sanayileşmekten geçmektedir. Bu kalkınma yaklaşımları çerçevesinde 1970'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin kırsal alanlarının kalkındırılması için politikalar devreye girmiştir. Çünkü bu ülkelerdeki kırsal nüfusun kentsel nüfusa göre oranı daha büyüktür. 1980'li yıllara gelindiğinde ise, yoksulluk politikaları neoliberal politikardan etkilenmeye başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda gelişmekte olan pek çok ülkenin artan borç ve azalan döviz gelirleri nedeniyle önemli makroekonomik sorunlar yaşamaya başladığı bir dönemdir. Bunun sonucunda Dünya Bankası önceliği, ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelerde bozulan ekonomik dengeleri düzeltmeye vermiştir (Uzun, 2003: 159-161).

Dünya Bankası'nın 1980 sonrası gelişmekte olan ülkelerdeki politikası, piyasanın rolünün artırılması, kamunun ekonomideki yerinin azaltılması şeklindedir. Banka, bu ülkelerde neoliberal politikalara dayalı ekonomik reformları yoğun bir şekilde desteklemiştir. Ancak uygulanan bu politikalar gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu azaltmamış, aksine pek çoğunda artırmıştır. Çünkü Dünya Bankası'nın gelişmekte olan ülkelerin piyasa ekonomisine geçmeleri için göstermiş olduğu hassasiyeti, küresel çapta ortaya çıkan yoksulluğun yok edilmesi için göstermemiştir. Yoksulluğun dünya genelinde artmasıyla birlikte, Banka 1990'lı yıllarda yoksullukla mücadele konusuna yeniden ağırlık vermeye başlamıştır. Dünya Bankası, 1990 yılında yoksulluk konusuna önem verdiğini göstermek için ayrı bir Dünya Kalkınma Raporu hazırlamıştır. Raporla yoksullukla mücadele konusunda temel vurgu ekonomik büyüme ve denge, insana yatırım, borçları, katılım ve çevre konuları üzerinedir (Uzun, 2003: 159-161).

Eylül 2000'de 191 ülkenin katılımı ile yapılan **Binyıl Zirvesi**, dünya çapında yoksulluğun ortadan kaldırılması için önemli bir adım olarak görülebilir. Çünkü bu zirve, 2015 yılına kadar dünya genelinde açlık ve yoksulluğu ortadan kaldırmayı bütün ülkelere birinci hedef olarak göstermiştir. Yoksulluğun bir nedeni de bireylerin kendilerini topluma entegre edecek eğitimi alamamalarıdır. Bunu için en azından temel eğitimin bütün bireyler tarafından alınması temel hedeflerden biri olarak belirlenmiştir. Bugün Batının gelişmiş ülkelerinde bile cinsiyet ayrımcılığı görülmektedir. Ancak bu ayrımcılık gelişmekte olan ülkelerde kendisini çok daha şiddetli olarak göstermektedir. Cinsiyet ayrımcılığını giderecek politikalar zirvedeki bir diğer hedef olarak belirlenmiştir. Binyıl Kalkınma Zirvesinin diğer önemli hedefleri, anne sağlığını iyileştirmek, bulaşıcı hastalıklardan korunmak, doğal kaynakların korunması ve son olarak kalkınma için küresel ortaklık kurmak olarak sayılmıştır (UNDP, 2011).

Yoksullukla mücadele konusunda Birleşmiş Milletlerin farklı uzmanlık birimleri arasında da giderek daha çok işbirliği yapıldığı görülmektedir. Aslında bu tür işbirlikleri, bir anlamda BM'nin diğer alanlarda yürütmüş olduğu politikalar arasında da uyumu sağlamaktadır. Böylece BM'ye ait bir birimin çevre, yoksulluk gibi konularda söyledikleri ile diğer birimlerinin söyledikleri arasında uyum sorunu giderilmiş olacaktır. İşte bu tür çalışmalardan biri kuşkusuz UNEP'in Nairobi toplantısında gerçekleşmiştir. Çevre Programı (UNEP) ve BM Kalkınma Programı'nın (UNDP) Nairobi'de gerçekleştirilen 24. Oturumunda "Yoksulluk ve Çevre Fonu" ortaklığı ilan edilerek, yoksullukla mücadelenin çevrenin korunmasından geçtiği duyurulmuş oldu. Çevre fonu, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasında ve kalkınmanın sağlanmasında sağlam bir çevre yönetim planının önemine işaret etmektedir (UNDP, 2007).

Yoksulluk konusunda uluslararası alanda önemli çabalar bulunmakla birlikte, bu çabaları boşa çıkarabilecek gelişmeler de söz konusudur. Bunların başında en önemli risklerden biri de küreselleşmedir. Çünkü küreselleşmenin bütün ülkeler için

KILIÇ

aynı sonuçları ortaya koyduğunu söyleyemeyiz. Diğer bir ifade ile bu süreçte kimi ülkeler kazananlar kimileri de kaybedenler safında yer almaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak kaybedenler grubunda yer alan ülkelerde ciddi yoksulluk sorununa yol açacaktır.

5.6.Yoksulluk ve Küreselleşme

Bugüne kadar uluslararası alanda yoksullukla mücadele konusunda önemli birim olarak Dünya Bankası kabul edilmektedir. Çünkü Dünya Bankası'nın yoksulluk üzerine yaptığı çok sayıda çalışma bulunmakta ve bu konuda küresel ölçüde yeni stratejiler ve politikalar oluşturma gayreti içerisinde. Ancak bugüne kadar gerek IMF ve gerekse Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların önerdikleri kalkınma ve yoksullukla mücadele politikalarının bu ülkelerdeki yoksulluğu azaltmadığı; aksine bazı bölgelerde ve ülkelerde zenginlerle yoksullar arasındaki uçurumu daha da artırdığı bilinmektedir. Bu durum doğal olarak dünya genelinde yoksulluğun ortadan kaldırılması konusundaki umutları zayıflatmaktadır. Dünya Bankası gibi kurumların yoksulluk konusundaki izledikleri politikaların yapısal sorunları olduğu konusunda önemli eleştiriler bulunmaktadır. Her şeyden önce gelişmekte olan ülkelerde piyasalarda yaşanan liberalleşme, zaten zayıf olan devlet kontrolünü daha da zayıflatmaktadır. Böylece sermaye grupları yoksullara göre gelir dağılımından daha çok pay alarak gelir dağılımındaki makas zenginlerin lehine daha çok açılmıştır (Özdek, 2002: 26; Uzun, 2003: 155-156).

Küreselleşme ne gelişmiş ülkelerde ne de gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu ortadan kaldırmıştır. Gelişmiş ülkelerde büyük sermaye gruplarının küçük işletmeleri ele geçirdiğine dair birçok somut bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, ABD'de tarımsal alandaki üretimin % 90'ını büyük şirketlerin kontrolüne geçmiştir. Bu gelişme nedeniyle pek çok küçük işletme sahibi işsiz kalmıştır (Capra, 2009:307). Aslında gelişmeler, yeni kalkınma stratejisinin, tarımdan kamu hizmetlerine kadar az gelişmiş ülkelerin kâr getirebilecekleri bütün sektörlerin uluslararası sermayenin eline geçmesi olduğu anlaşılmaktadır. Küreselleşme süreci, gerek ABD gibi ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde açlık sorununu çözmediği gibi, doğanın da daha çok tahrip olmasına yol açmıştır. Üstelik bütün bu süreç boyunca doğal kaynaklar üzerindeki aşırı baskı artmaya devam etmiştir. Dünya 1980 sonrası izlenen politikaların etkisiyle küresel ısınma, iklim değişikliği, buzulların erimesi, denizlerin kirlenmesi gibi küresel çevre sorunları ile karşı karşıyadır. Kuşkusuz bu sorunlar bütün insanlığa zarar verecektir; ancak en büyük zararı da toplumun en zayıf halkası olan yoksullara verecektir.

Diğer bir önemli sorun, zengin ülkelerin ve onların sermaye şirketlerinin küreselleşme ile birlikte giderek daha etkin hale gelmesidir. Çünkü bu gelişme bir yandan şirketlerin kontrolünü zorlaştırmakta diğer yandan onların çevre üzerindeki baskısını artırmaktadır. Bugün pek çok ülke mevcut sermaye eksikliğini gidermek derdinde olup, uluslararası sermaye gruplarına çevre konusunda çeşitli tavizler vermeye hazır gözükmektedir. Oysa dünyada yaşadığımız olumsuz gelişmeler, çevrenin bozulmasının sadece yoksullara değil, uzun vadede herkese zarar verdiğini göstermektedir. Çünkü toprağın, suyun, havanın kirlenmesi, tarım ürünlerinin daha pahalı hale gelmesine, sağlık sorunlarının artmasına, temiz su fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu da kaçınılmaz olarak hem zenginler için hem de yoksullar için daha pahalı bir yaşam anlamına gelmektedir (Çondur vd., 2010: 66).

Günümüzde dünya kaynaklarının bütün dünya nüfusunu besleyebilecek kapasitede olduğu genel olarak kabul edilmesine rağmen, 2007 yılında BM Dünya Gıda Programı (WEP) Başkanının bildirdiğine göre, sadece Şubat ayında her gün 18 bin çocuk açlık ve açlığa bağlı gelişen sorunlar nedeniyle ölmektedir. Aslında açlık konusunda 1970'lerin başında alınan önlemlerle bir miktar gerileme yaşanmasına rağmen, yeniden tırmanışa geçmiştir (Brown, 2008: 47). Açlık ve yoksulluk dünyanın insanları besleyememesinden değil, aksine insanın insana tahammülsüzlüğünden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle dünya genelinde sağlanan gelirin büyük ölçüde adaletsizce dağıtılmasından kaynaklanmaktadır. Ne yazık ki dünya kaynaklarının hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içlerinde adaletsiz bir şekilde dağılımı bu sonucu hazırlamaktadır.

Başta Afrika olmak üzere, kimi bölgelerde tarım alanında sağlanamayan verim artışları, siyasal ve ekonomik krizlere yol açmaktadır. Küreselleşme nedeniyle dünya genelinde mal ve hizmetlerin dolaşımının artması doğal kaynakların daha çok kirlenmesine yol açmaktadır. Diğer yandan küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin zengin ülkelere yönelik üretim yapması, üretimi onlara göre çeşitlendirmesi de bu ülkelerdeki yoksul sayısını artırmaktadır. Çünkü kimi gelişmekte olan ülkelerde tarım alanları, giderek yakıt için kullanılan bitkilerin üretimine ayrılmıştır. Diğer bir ifade ile doğal kaynaklar, gelişmekte olan ülkelerin yoksul insanlarını beslemek yerine, zengin ülkelerin otomobillerinin yakıt depolarına uygun bitki yetiştirmek için kullanılmaktadır. Bu da kaçınılmaz olarak dünya genelinde gıda fiyatlarının tırmanışa geçmesine yol açmıştır.

Bugün Arap Baharı adı verilen ülkelerdeki siyasi hareketlenmelerin arkasında, buğday ve benzeri tarım ürünlerinin üretilmesi yerine, biyodizel üretiminde kullanılan bitkilerin ekilmesinin de rolü olduğu söylenebilir. Çünkü dünya genelinde yaşanan bu tür bir tarımsal dönüşüm, ne yazık ki gıda ürünlerinin fiyatlarının hızla yükselmesine yol açmıştır. Dünya piyasasında ortaya çıkan bu yükseliş, asgari geçim düzeyinde yaşayan ve kalorilerinin % 60'ından daha fazlasını pirinç, buğday gibi tek nişastalı ürünlerden alan yoksul insanları derinden sarsmıştır. Tunus'ta Arap Baharı olaylarının başlamasına neden olan kişinin yoksul bir kişi olması tesadüf olmasa gerekir. Bu ülkelerde yoksul kitlelerin çokluğu nedeniyle, temel besin kaynağı niteliğinde bulunan ekmek gibi temel gıda ürünlerinde görülen fiyat artışı, mevcut yönetimler karşı tepkilerin çıkışı gibi büyümesine yol açmıştır.

Her ne kadar gelişmekte olan ülkelere, yoksulluktan kurtulmanın reçetesi olarak küreselleşme ve neoliberal politikalar gösterilmişse de uygulandığı ülkelerde tersi sonuçlar vermiştir. Bu nedenle küreselleşme dünya genelinde açlık ve yoksulluğu ortadan kaldıran bir sistem değil, tersine bu tür sorunları daha çok derinleştiren bir sistemdir. Üstelik yabancı

sermaye, gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye yetersizliğini lehine kullanarak, bu ülkelere giderken başta çevrenin korunması, işçi hakları, yatırım teşvikleri gibi birçok alanda tavizler kopardığını da unutmamak gerekir.

SONUÇ

Yoksulluğun ortaya çıkışında öncelikle toprağın metalaşmasının önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Çünkü daha doğanın insan tarafından sahiplenilmediği bir dönemde, en azından günümüze göre, her insanın doğadan yararlanabilme kapasitesi eşit kabul edilebilecek düzeydedir. Oysa toprağın, doğal kaynakların özel mülkiyete konu olmasıyla birlikte kaçınılmaz olarak bazı bireylerin bundan yararlanması engellenmiştir. Böylece mülkiyet, insanlar arasında ekonomik farklılaşmanın yolunu açmıştır. Bu uygulamanın sonucu toprağı olan kişilerin zenginleştiği, toprağı olmayanların ise toprak sahiplerinin yanında çalıştığı feodal bir sistem doğmuştur. Bu nedenle insanın doğaya mülk edinmek amacıyla yapmış olduğu ilk müdahalenin toplumsal alanda sonucunun yoksulluğa da yol açtığı rahatlıkla söylenebilir.

Dünya genelinde üretim olanaklarının artmasına paralel olarak gelir grupları arasındaki makas da sürekli olarak açılmaktadır. Gelir dağılımındaki bu bozulma kimi zaman toplumsal barışı bozacak boyutlara ulaşmaktadır. Toplumsal barışı bozacak çatışmalardan kaçınan ve insan sermayesine önem veren ülkeler, yoksulluk sorununu çözmek amacıyla çeşitli politikaları uygulamaya koymak zorundadır. Bu politikaların, kaçınılmaz olarak hem ulusal hem de uluslararası ayağının olması gerekir. Çünkü yoksulluk sadece ulusal bir sorun değil, aksine uluslararası bir sorundur. Bugün Batı ülkelerine yönelen ve bir türlü engellenemeyen kaçak göçmenler sorunu ile olayın küresel niteliği bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Yoksulluk sorunuyla BM uzun süreden beri ilgilenmektedir. Ancak önerdiği reçeteler son derece kuşkuludur. Çünkü Dünya Bankası'nın özellikle gelişmekte olan ülkelere tarım alanlarının da olduğu kar edilebilecek her alanı uluslararası sermayeye açmayı önermektedir. Diğer bir ifadeyle kalkınmakta olan ülkeler için kalkınmanın reçetesi, her sektörün kamu mülkiyetinden çıkarılıp uluslararası sermayenin de girebileceği şekilde bir özelleştirilme önerilmektedir. Aslında Dünya Bankası'nın önerdiği reçetenin anlamsızlığı ABD'nin durumu ile kendisini ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere serbest piyasa ekonomisinin kalbi sayılan bu ülkede yaklaşık 50 milyon civarında yoksul insan bulunmaktadır. ABD'de işe yaramadığı bilinen bir uygulamanın ısrarla gelişmekte olan ülkelere tavsiye edilmesi şaşırtıcıdır (Özdek, 2002: 8-9). Özelleştirme yoluyla mülkiyetin el değiştirmesi, ülkede bazı grupların gelirini artırmış olsa bile, eldeki veriler bu türden politikaların kesinlikle yoksulluğa çare olmadığını göstermektedir. Hatta özelleştirmeyle birlikte pek çok ürünün fiyatı daha da pahalı hale gelebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere pek çok çiftçi toprağını modern çiftliklere kaptırmaktadır. Ancak bu modern çiftliklerin amacı toplumun ihtiyaç duyduğu buğday gibi gıda ürünlerini üretmek değil, aksine Batı ülkelerin pazarında satabilecekleri ürünler yetiştirmektir. Diğer bir ifadeyle yoksulluğun temelinde dünya genelinde uygulanan ekonomik politikaların ve tercihlerin önemli etkisi bulunmaktadır.

Dünyada gıda sorununu çözmek amacıyla olduğu savunulan yeşil devrimin de artık işe yaramadığını kabul etmek gerekir. Doğa karşısında kullanılan onca gübre ve zirai ilaçlara rağmen, açlık sorununun özünde siyasal ve toplumsal sorun olduğu açık bir şekilde gözükmektedir (Capra, 2009:304). Çünkü yoksullukla mücadele sadece insanların açlığının giderilmesi ile çözülemeyecek kadar kapsamlı bir sorundur. Bunun için bireylerin gelirlerinin artırılması yanında, bireyin sağlık durumunda iyileşme, eğitim durumunu yükseltme, temel haklarını kullanabileceği şartları oluşturma vb. (WBGU, 1993: 138), gibi çalışmaları da yapmak gerekmektedir. Aksi halde yoksullukla mücadelenin başarı şansı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKER, Ş. L. (2008), "Ekonomik Büyüme Karşı Ekonomik Kalkınma: KKTC'nin Değerlendirilmesi", *Review of Social, Economic, and Business Studies*, Vol., 9/10, Fall 2007-2008, 209-232.
- ARPACIOĞLU, Ö. ve YILDIRIM, M. (2011), "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 60-76.
- AYDIN VALİLİĞİ (2006), *Aydın Çevre Durum Raporu*, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü.
- BROWN, L. R. (2006), *Dünyayı Nasıl Tükettik*, (Çev.: M. Fehmi İmre), İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- BROWN, L. R. (2008), *Plan B 3.0*, (Çev.: Ayşe Başçı), Tema Vakfı Yayınları, İstanbul.
- CAPRA, F. (2009), *Batı Düşüncesinin Dönüm Noktası*, Çev.: Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ÇONDUR, F. ve Cömertler, N. (2010), "Çevre Kirliliği ve Yoksulluk İlişkisi: Büyük Menderes Havzası Örneği", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C: 2, S: 2, 65-72.
- DEMİRBİLEK, S. (2005), *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- DES JARDİNS, J. R. (2006), *Çevre Etiği*, İmge Yayınları, Ankara.
- DPT (2001), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu*, Ankara.
- DPT (2007), *Dokuzuncu Kalkınma Planı, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele, ÖİK Raporu*, Ankara.

KILIÇ

- EĞİLMEZ, M. (2012), “Gelir Dağılımında Düzeltme Yok”, 18 Eylül, <http://www.mahfiiegilmez.com/2012/09/gelir-daglmnda-duzelme-yok.html>, 22.02.2013.
- ERTÜRK, H. (2011), Çevre Politikası, Ekin Yayınları, Bursa.
- GEVREK, E. ve Azman, K. D. (2007), “Yoksulluk, Çevre ve Sürdürülebilirlik Etkileşimi, Civilacademy, Cilt: 5, S.:3, 49-57.
- HAK-İŞ (2002), Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri, (Edit: Coşkun Can Aktan, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- HATUN, Ş. (2002), Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri, Türk Tabipler Birliği, Ankara.
- IMF (2011), 4. Report for Selected Country Groups and Subjects <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2008&ey=2008&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=001%2C998&s=NGDPD&grp=1&a=1&pr.x=27&pr.y=8>, 16.12.2011.
- İNSEL, A. (2001), “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”. Toplum ve Bilim, Sayı: 89, Yaz, İstanbul.
- KESER, İ. ve BULUT, E. (2010), “İklim Değişikliği ve Yoksulluk”, Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 13-15 Ekim 2010 İstanbul. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 361-366.
- MCNEILL, J. (2005), Blue Planet, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn.
- NTVMSNBC, (2008), Dünyada, Türkiye'nin 62 Katı Kadar Alan Çölleşti, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/428606.asp#storyContinues>, 12.11.2011.
- ÖZDEK, Y. (2002), “ Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, (Edit: Yasemin Özdek), TODAİE, 1-44.
- SAPANCALI, F. (2001), “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk”, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE Dergisi, C:3, S:2, 115-140.
- ŞENKAL, A. (2005), Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ŞENSES, F. (2003), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TAŞ, H. Y. ve ÖZCAN, S. (2012), “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, Session 3D, Büyüme ve Gelişme III, International Conference On Eurasian Economies 2012, 423-430.
- TÇV (2003), Türkiye'nin Çevre Sorunları 2003, Ankara.
- TÜİK (2011), Gelir Tüketici, Tüketim ve Yoksulluk, Yoksulluk Analizleri, http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=23&ust_id=7, 10.11.2011.
- TÜSİAD (2000), Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Aralık, İstanbul.
- UNDP (2007), “UNDP-UNEP Ortaklığı Yoksulluk ve Çevre Fonu” İle Güçleniyor”, Yeni Ufuklar, UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni, S:15, Mart.
- UNDP (2011), Binyıl Kalkınma Hedefleri, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=248>, 14.11.2011.
- UNDP (2013), “2011 İnsani Gelişme Raporu”, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=3475>, 22.02.2013.
- UZUN, A. M. (2003), “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 4, S. 2., 155-173.
- WBGU (1993), Welt im Wandel: Grundstruktur globaler Mensch-Umwelt-Beziehungen, Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (Hrsg), Jahrgutachten, Economica Verlag, Bonn.
- WBGU (1995), Welt im Wandel: Wege zur Lösung globaler Umweltprobleme, Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (Hrsg), Jahrgutachten, Economica Verlag, Bonn.
- WORLD BANK (1991), Poverty Reduction Handbook, Washington.
- WORLD BANK (2000), World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty. Oxford University, Oxford.
- YAŞAR, D. ve YILDIZ, D. (2009), Küresel Istılan Dünya ve Su, Truva Yayınları, İstanbul.